

RÁDAINÉ Bodnár Katalin

Szálak, fonalak, színek varázsa a 16–18. században

Az alábbiakban a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumában található úrihímzéses úrasztali terítők alapanyagainak, valamint hímzőfonalainak nyersanyagait és kikészítésüket tekintem át.

A *szövet* a hímzésre alkalmas alapanyag, két egymásra merőleges fonalrendszer, lánc- és vetülékfonalak kereszteződésével jön létre. A keresztezési, illetve kötéspontok határozzák meg a mintázatát. E két fonalrendszer számos lehetőséget biztosít, és meghatározza a szövet külső képét, mintázatát, esését, fogását és szilárdságát.

A Múzeumban található több mint 300 darab 16–18. századi úrasztali terítőt vizsgálva leginkább vászonkötésű,¹ kevesebb sávolý² és ritkább esetben fordult elő az atlaszkötésű³ textília. A szövetek vizsgálata során analizáltam a felhasznált nyersanyagot is.

A természetben található alapanyag három csoportba sorolható: *növényi* eredetűek: len, kender, gyapot (pamut), csalán, sisálkender⁴ stb.; *állati* eredetűek: gyapjú (birka szőréből nyerek), kecske, nyúl stb.; *hernyóselyem*, amelyet a selyemhernyó mirigyváladékából állítottak elő; *ásványi* eredetű szálak: főleg a fémfonalak, ilyenek az arany, az ezüst és más egyéb fémek.

A hímzendő terítők fonalaihoz ugyanezeket a nyersanyagokat alkalmazták, csak más kikészítési eljárásokon mentek keresztül. A hímzések szépségét az alkalmazott anyagok mellett elsősorban az öltések kiválasztása és a hímzendő motívumokhoz való tökéletes alkalmazása adta. Nem utolsó szerepet játszott a hímzett felület színvilága és előállítás.

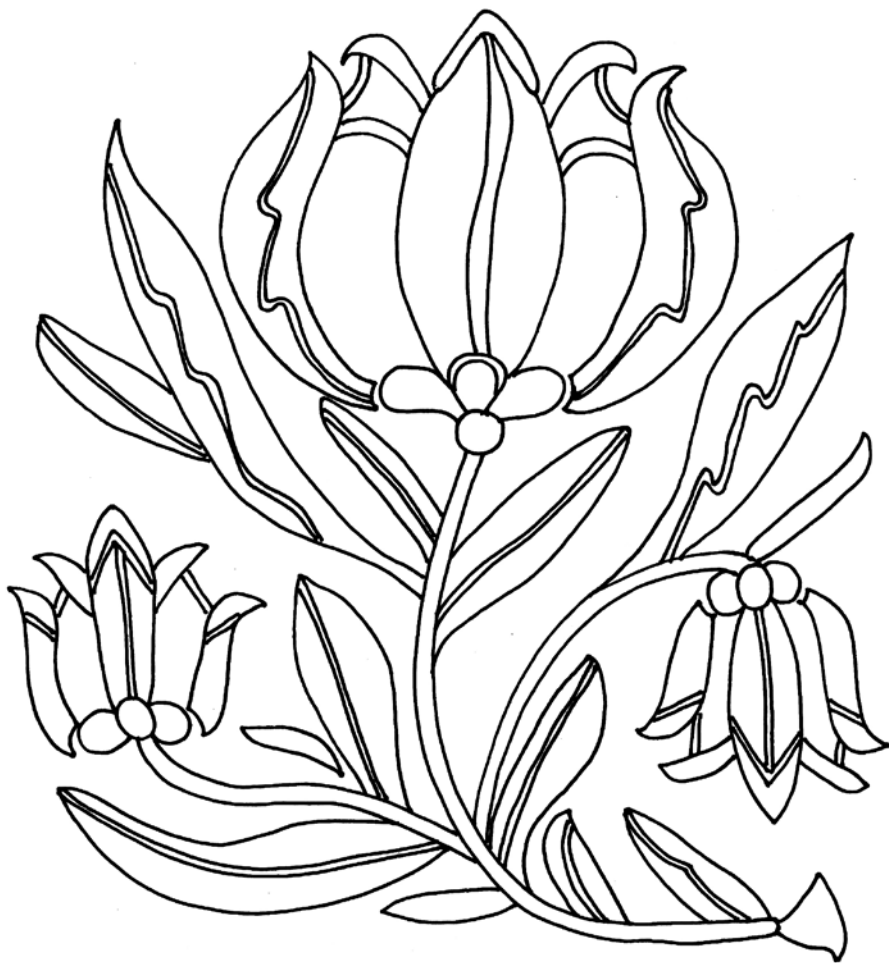
A színező anyagok között *növényi* eredetű festékek pl. a kék színezék, amelyet az Indiából importált indigó növényből nyertek. Használtak csülleget,⁵ festőbuzért,⁶ berzsenyfát,⁷ kávét, teát, festómályvát, amelynek zömét importálták. Hazánkban az indigó növény pótlását csülleget telepítésével igyekeztek pótolni a 18. század végén, kevés sikerrel. Nekünk nagy exportunk volt gubacsból⁸ és hamulúgból. Az *állati* eredetű színező anyag leginkább a vörös színt adta, ezt többféle állatból nyerték. Ilyenek a karmazsintetvek, amelyek a mediterrán vidéken, tölgyfákon élőködnek. A kaktuszokon élő pajzstetű vagy a bíborcsiga nedve, amely a levegő hatására kékké, majd vörössé válik, de a kagylófélékből is nyertek színező anyagot. *Ásványi* eredetű színező anyag a vaspác, amely barna, sötét, fekete színt adott. Legtöbb esetben az említett anyaggal megfestett fonalak az évszázadok során kirozsdásodtak a textíliából.

A *pácanyagot* tekintve pl. gyengén savas közeget az aludttejből nyertek. De pácoltak trágyalében, trágyában, és felhasználták az állati vizeletet is. A színezéket ecetsavval vagy sóval rögzítették. Említésre méltó, hogy ezek a színezékek a vizsgálatok alatt soha nem vereztek le (nem engedték színüket). A fehérítés kiterítve napsütésben gyepen történt. Egyszerű eljárással, kétkezi munkával kiváló minőséget állítottak elő. A festés, a pácolás, a színrögzítés nem volt könnyű mesterség. A gyakorlaton kívül szükséges volt hozzá némi jártasság a botaniká-

ban és a kémiában. Ezekből a természetes szálás anyagokból készült textíliákat természetes színezékekkel festették meg, amelyek az előkelőség viseletévé váltak. Ugyanakkor az sem véletlen, hogy az ilyen eljárással készült terítők kerültek az úrasztalára, hiszen oda a legszebbet, a legértékesebbet ajándékozták.

A 16–18. század anyagát elemezve szinte alig változott a színező anyag, esetleg az eszközök fejlődéséről beszélhetünk. Ahány különböző anyagfajta, annyi különböző történet. Szálak, fonalak, amelyekből sajátos história szövődik.

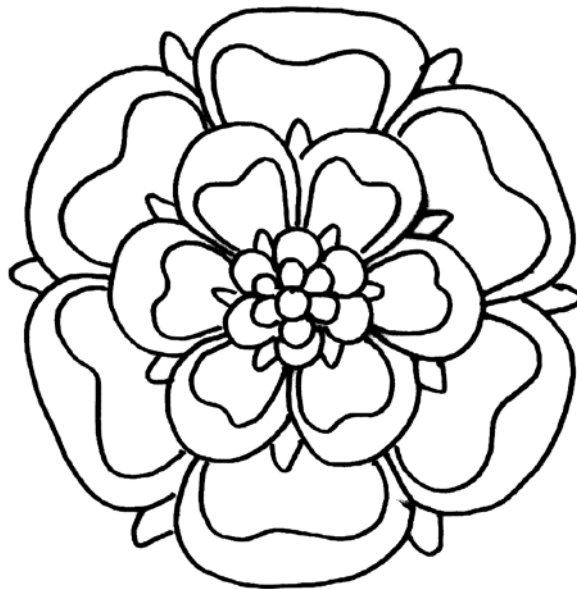
Ltsz.: F.1882.3. -
a címerpajzs körül található négy darab virágbokor

Az *öltés* a varrási és hímzési folyamatok elemi része. Az öltésképzés tű és fonal segítségével jön létre a textilanyagon. A *hímzés* a textilanyag vagy bőr felületének díszítése tű és fonalak segítségével. A hímzés a díszítés egyik legrégebbi módja és a textilművészet egyik ága. Hímzéssel díszítették a viseleti darabokat, miseruhákat, valamint az úrasztalára adományozott textíliákat is. Az úrihímzéses úrasztali terítőket a reneszánsz kor szépségtörvényei szerint alkották. A tárgy formája, öltéstechnikája, a fonal színének megválasztása, a motívumok kompozíciója, tehát szépsége összhangban volt a rendeltetésével. Előszeretettel alkalmazták a vörös, a zöld, a kék és az ekrü színű selymfonalat.

Jegyzetek

- 1 Legegyszerűbb, de egyben leggyakrabban használt kötésszerkezet. A szövet mindkét oldala azonos.
- 2 A kötéspontok diagonálisan futnak, a szövetben bordázatokat képeznek.
- 3 Kötéspontjai lólépés szerint helyezkednek el, közhasználatban az atlasz szó helyett jobban elterjedt a satin vagy szatén név. A szövet szín- és fonák oldala sohasem mutatja ugyanazt a kötésképet.
- 4 Szubtrópusi esőszegény területeken honos levélrost.
- 5 Drága, kékszínű adó indigó helyettesítésére alkalmazott festőfű.
- 6 Festőfű (pirosítófű, veres festőgyökér).
- 7 Börzsönyfa, kékfa, vérfű, lilás-kékes színt adó növény. A szín milyensége függ a kikészítési eljárástól vagy a növény felhasznált részétől.
- 8 Tölgyfákon élősködő ízeltlábúak (légy, darázs) által előidézett szövetburjánzás, ami értékes cserzőanyagot tartalmaz.

Ltsz.: F.1977.10.
 Református Egyház Nemesbikk
 (Úrasztali terítő-középminta)